

УДК 330.342(045)

ГІРНИК Є.В.,  
аспірант кафедри макро- і мікроекономіки  
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

### ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ ФОРМУВАННЯ СУСПІЛЬНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ В АРХІТЕКТОНІЦІ ГЛОБАЛЬНОГО СВІТУ

*Анотація.* В статті досліджується проблема суспільного сектору економіки в ситуації інноваційних стратегій економічного розвитку України. Показано, що реалізація функцій суспільного сектору обумовлена трансформацією інститутів людського, соціального та інтелектуального капіталів. Інституціональна структура інноваційної економіки України вибудовується на фундаменті базисних інститутів, з включенням діяльності інституту суспільного сектору.

**Ключові слова:** суспільний сектор, економіка, інститут, інновація, структура, соціальна політика.

Гирнык Ю.В., аспирант кафедры макро- и микроэкономика Киевского национального университета имени Тараса Шевченко

### ІНСТИТУЦІОНАЛЬНО ОБУСЛОВЛЕННЕ ФОРМУВАННЯ ОБЩЕСТВЕННОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ В АРХІТЕКТОНІЦІ ГЛОБАЛЬНОГО СВІТУ

*Аннотация.* В статье исследуется проблема общественного сектора экономики в ситуации инновационных стратегий экономического развития Украины. Показано, что реализация функций общественного сектора обусловлена трансформацией институтов человеческого, социального и интеллектуального капиталов. Институциональная структура инновационной экономики Украины выстраивается на фундаменте базисных институтов, с включением деятельности института общественного сектора.

**Ключевые слова:** общественный сектор, экономика, институт, инновация, структура, социальная политика.

Hirnyk Y.V., PhD student of Department of macro- and microeconomics Taras Shevchenko National University of Kyiv

### INSTITUTIONAL DUE OF THE FORMATION OF THE PUBLIC SECTOR OF ECONOMY IN THE ARCHITECTONICS OF THE GLOBAL WORLD

*Annotation.* The article examines the problem of the public sector of the economy in the situation of innovation strategies of Ukraine's economic development. The paper shows that the implementation of the functions of the public sector is conditioned by the transformation of the institutions of human, social and intellectual capital. The institutional structure of Ukraine's innovative economy is built on the foundation of basic institutions, including the activities of the public sector institution.

**Key words:** public sector, economics, institute, innovation, structure, social policy.

**Актуальність проблеми.** Оцінка результатів діяльності суспільного сектору в умовах розвитку сучасної економіки в глобальному світі, який характеризується динамікою і суперечністю трансформацій, ставить завдання вивчити його параметри в ситуації нестабільності. Ускладнення всіх сфер життя людини, що підвищує роль і значущість якості життя, унеможливає визначення ролі інституціонального середовища для продуктивного функціонування суспільного сектору, спрямованого на досягнення соціальних благ. Реалізація цієї мети має свої особливості в Україні, яка перебуває на шляху кардинальних соціально-економічних змін, що актуалізує аналіз поставленої проблеми.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Проблема суспільного сектору економіки та його структурних елементів знайшла висвітлення в роботах О.В. Длугопольського, С.В. Белоусової, А.А. Голубової, Є.В. Соколової, Н.В. Федірко, Д.П. Єфремова, І.В. Манахової, О.В. Кухар, Г.Л. Монастирського та ряду інших вчених. Разом з тим, враховуючи важливість теоретичних досягнень по висвітленню даної проблеми постає необхідність виявлення інституціональних особливостей розвитку суспільного сектору в умовах української держави.

**Мега статті** полягає у визначенні ролі і значення суспільного сектору економіки як фактору активізації соціальної політики на шляху досягнення добробуту населення в економічній стратегії України.

**Виклад основного матеріалу.** Перехід від індустріального (матеріального) до постіндустріального (інформаційного) суспільства засвідчує, що сучасне економічне виробництво орієнтоване на реалізацію всезростаючих суспільно-споживчих потреб людини. Досягнення соціально орієнтованої економічної моделі в Україні можливе за належної уваги влади і уряду до інститутів охорони здоров'я, культури, соціального забезпечення, освіти. Потрібно акцентувати діяльність на розширення сфери діяльності даних інститутів, які

визначають подальші процеси розвитку суспільного сектору, з врахуванням процесів інноватизації, інформатизації та інтелектуалізації українського соціуму.

Для сучасної України вирішення проблеми розвитку суспільного сектору полягає не тільки в розробці необхідних законодавчо оформлених соціально-економічних реформ і відповідних ним норм, правил і структур, але й у відмові від практики некритичного наслідування «чужого» досвіду, запозичення інституцій, які виникли і ствердилися в іншому соціально-економічному та інституційному середовищі. Перенесення їх з більш розвинутої економічної системи в українську, яка перебуває на шляху становлення, з метою прискорення її інституційного поступу, не тільки може, але й нагтовхується на порушення реалізації функцій трансплантованих інституцій і дисбалансу всієї системи по реалізації завдань досягнення суспільного добробуту. «Чужа» інституційна система здійснює «жорсткий вплив на інституцію, яка імплементується, і яка дисфункційно проявляє себе в процесі адаптації» [10, с. 24]. Як наслідок, це приводить до появи неефективних соціальних результатів, «інституційних пасток» [6, с. 116]. Що в результаті перешкоджає нормальному проходженню господарських процесів та підвищенню соціально-економічного рівня життя в силу появи «тіньової і бартерної економіки, корупції, хабарництва» [6, с. 117].

Аналіз процесу розвитку сучасної, постіндустріальної (інформаційної) економіки в контексті методології «інституційних пасток» показав тенденцію на зменшення ролі суспільного сектору в зв'язку з високим рівнем невизначеності й неефективності через додаткові несподівані втрати у вигляді дисфункцій. Ключовими чинниками формування «інституційних пасток» у сфері інноваційної економіки, які власне і визначають розвиток суспільного сектору, Н.М. Краус визначає наступні: «Недостатня і неналежна увага до мікро- та мезоекономічних й інституційних перетворень; ігнорування формування перспективних ціннісних основ економічної діяльності з урахуванням впливу ментальних рис (розвинена інтуїція, терплячість, прагнення до економічної самостійності, креативність); необгрунтоване впровадження «твердих обмежень» (нормативно-правового акту) без врахування «м'яких», що призводить до «інституційного конфлікту» в сфері розподілу суспільних благ; ігнорування факту, що культурні цінності та традиції завжди виступають базою для створення спочатку неформальних, а потім уже формальних інституцій, а також те, що інституціональні зміни «знизу-вверх» є набагато ефективнішими (краще сприймаються усім суспільством), ніж зміни «зверху-вниз», оскільки вони є продуктом самого суспільства [7, с. 205].

Враховуючи, що структурні зрушення виступають інструментом формування суспільного сектору економіки, важливе значення має забезпечення оптимальності при їх здійсненні – між темпами економічного зростання, з одного боку, і напрямками та пріоритетами соціального розвитку й соціально-економічного прогресу, з іншого. Теоретико-методологічне обґрунтування напрямів структурної трансформації суспільного сектору в контексті соціально-орієнтованої економіки, яке не лише пояснювало б чинники змін, а й дозволило б здійснювати їх корекцію з позицій ефективності структурних зрушень в економіці на основі врахування внутрішніх і зовнішніх детермінант. Це повинно стати основою вибору стратегії розвитку суспільного сектору, формування соціально орієнтованої економічної політики під впливом системної і комплексної інституційної модернізації.

Зазначимо, що внаслідок трансформаційних процесів в XXI ст. в інформаційному (постіндустріальному) суспільстві сфера послуг все більше займає домінуюче положення. Зростання ролі різного роду послуг (фінансових, страхових, консалтингових тощо) здійснило відчутний вплив на формування і розвиток суспільного сектору економіки. З одного боку, створення всієї різноманітності засобів праці й надалі залишається за індустріальним (промисловим) сектором. Адже, наприклад, для надання таких важливих для суспільного сектору послуг – медичних, освітніх, соціальних тощо потрібні сучасні промислові вироби. Комп'ютеризація й автоматизація в соціально-економічній і культурній сфері суспільного сектору засновується на праці представників різних професій [7, с. 206-207].

Український уряд повинен постійно пам'ятати, що нова якість економічного зростання в XXI ст. ґрунтується на випереджаючому розвитку високотехнологічних галузей і новому технологічному укладі. Такий тип розвитку характеризується «у конкуренції та виробництві, рівні і якості життя, передбаченні структури попиту, виду й форми забезпечення потреб суспільства» [8, с. 70]. Такого роду розвиток можливий на основі досягнення НТП і характеризується насамперед інноваційністю. Але його реалізація можлива за умов розвитку інститутів людського, соціального та інтелектуального капіталів, що, в свою чергу, залежить від рівня розвитку суспільного сектору.

В даному контексті необхідно враховувати акцент сучасної економіки на важливості організаційних нововведень при розробці і координації інститутів та процедур, задіяних в управлінні більш складними взаємозв'язками, оскільки економічне зростання призводить до збільшення спеціалізації завдань і виробничих методів. Інституціональна динаміка розвинених країн світу заснована на стимуляції інвестицій в нові знання і технології, які не лише приносять вигоди, але й активізують розширення суспільного сектору, орієнтованого на подальший розвиток соціальних благ і підвищення матеріального добробуту. Реалізація цього завдання сьогодні можлива під впливом професійних ресурсів та акумуляцією креативного інтелекту. В умовах глобального світу інноватизація економіки пов'язана з інтелектуалізацією, спрямованою на реалізацію соціально-ціннісного змісту суспільного сектору. Даний факт пояснюється тим, що наявність інтелектуального капіталу є запорукою перспектив інноваційного розвитку та розширення можливостей задоволення попиту та інтересів індивіда. Це пов'язано з нерозривним поєднанням цього процесу з «поступальним рухом суспільства і ускладненнями горизонтальних зв'язків та залежностей в середині нього» [2, с. 17].

Сьогодні необхідно усвідомлювати, що активна соціальна політика, яка спрямована на нарощення інтелектуального капіталу, призводить до підвищення творчого потенціалу суспільства. Це знаходить відображення в динаміці такого агрегованого показника, як індекс розвитку людського потенціалу. Він розраховується експертами ООН на основі даних про ВВП на душу населення, розвиток освіти, охорони здоров'я і про середній рівень життя.

Окрім спеціальних державних програм, спрямованих на всесвітнє вдосконалення інституту знань, освіти і охорони здоров'я, важливу роль тут відіграє суспільний сектор економіки, тобто загальний рівень соціального розвитку країн та відсутність різко вираженої соціальної поляризації. Наявність значної частки бідних і маргінальних верств населення є «безпосередньою перешкодою для підняття творчого й інтелектуального потенціалу в суспільстві» [2, с. 25]. І, відповідно, підвищення рівня соціальних стандартів життя населення.

Зазначимо, що відтворення трудових та інтелектуальних ресурсів перших у період відновлення процесу становлення ринкової економіки в Україні також мало свої інституціональні особливості. Реформи не враховували міру підготовленості до них соціальних, культурно-ментальних стереотипів та усталених способів життя населення, що призвело до негативних наслідків. Не враховувався і той факт, що «культурні цінності та традиції завжди виступають базою для створення неформальних, а потім уже формальних інститутів» [12, с. 66]. Не бралось до уваги те, що динамічні інституціональні зміни більш ефективно впливають на досягнення соціальних завдань, ніж традиційні стандарти [3, с. 4]. Отже, продуктивна діяльність суспільного сектору економіки повинна враховувати зміни в глобальному середовищі та процес формування інноваційної економіки, а також зміни і в розвитку інститутів людського та інтелектуального капіталів.

Відповідно структурна трансформація світової економічної системи та існуючий динамізм глобалізаційних процесів впливають на розвиток інституціональної архітектури національного типу економік. Ті зміни, що відбуваються в глобалізованому світі, вимагають від уряду України стратегічних коректив, спрямованих на активізацію інноваційного потенціалу, структурної і комплексної модернізації економіки з метою забезпечення, по-перше, її конкурентоспроможності на світовій арені, і, по-друге, розвитку суспільного сектору економіки, продуктивність якого, як правило, є результатом інноваційних трансформацій.

Дослідження природи розвитку суспільного сектору в контексті національної економіки та особливостей її інноватизації вимагає декомпозиції, тобто виокремлення її підсистем. Зазначимо, що сьогодні не існує єдиного визначення та розуміння національної інноваційної системи. Її розглядають в ряді аспектів: як мережу інститутів у суспільному і приватному секторах, діяльність та взаємодія яких вводить, імпортує, модифікує й розсіює нові технології; як систему елементів, що взаємодіють у виробництві, дифузії і використанні нового й економічно корисного знання, розташованого у межах країни; як набір інститутів, взаємодія яких визначає інновативний стан національних фірм; як національні інститути, зі структурою їх стимулів і компетенцій, що визначають темпи та напрям технологічного навчання в країні [7, с. 233]. Національна інноваційна економічна система постає також як набір чітких установ, які спільно й індивідуально сприяють розробленню і дифузії нових технологій та забезпечують умови; в їх межах уряди формують і здійснюють політику з метою впливу на процес створення інновацій. Такого роду набори є системою взаємозалежних установ зі створення, завантаження і трансферу знання, здібностей й умов, що визначають нові технології [4].

Національна інноваційна система (НІС) – це система інститутів, механізмів і взаємодій між ними, які повинні забезпечити таку швидкість інноваційного процесу, яка має забезпечити місце в світовому інноваційному процесі і підняти соціальні стандарти життя. Можна погодитися з думкою, що національна інноваційна система являє собою сукупність економічних відносин, інститутів та інституційних структур з приводу трансформації знань у фактор розвитку всіх сфер суспільного виробництва з метою підвищення рівня конкурентоспроможності країни і добробуту населення. Оскільки повнота структури інститутів інфраструктури не гальмує стабільного розвитку та безконфліктного вирішення суперечностей, що виникають у зв'язку з інноваційною діяльністю, то важливу роль у розвитку інноваційної системи відіграють «особливості зв'язків, що утворюються між її суб'єктами» [1, с. 357]. До цих зв'язків потрібно віднести зв'язки, які виникають в результаті економіко-інноваційної діяльності, оскільки змінюється соціальна інфраструктура, і, відповідно, система соціального забезпечення та реалізації завдань соціальної політики.

Інституціональна структура інноваційної економіки «вибудовується на фундаменті» базисних інститутів, з включенням діяльності інституту суспільного сектору економіки. Виокремлення його базисних й комплементарних інституціональних форм слугує методологічним інструментом встановлення взаємозв'язків і взаємодій між різними рівнями економічної агрегації системи соціального забезпечення. Практичним втіленням задач розвитку суспільного сектору на рівні реально функціонуючої інноваційної економіки є інституціональні форми.

Разом з тим, формування і розвиток соціально орієнтованої економіки на всіх рівнях економічної агрегації базується на побудові ефективного функціонування інноваційної інфраструктури, яка забезпечує здійснення розвитку насамперед соціальної сфери життя, що передбачає підвищення ролі суспільного сектору. Адже рівень добробуту тим вищий, чим більше результати інноваційного розвитку – економічного, технологічного – співмірні з його позитивною динамікою. В свою чергу позитивна динаміка суспільного сектору ґрунтується на дослідженнях суспільства, заснованого на технологічних та економічних інноваціях.

Складовими елементами соціально орієнтованої економіки виступають: людський капітал (здоров'я, трудовий капітал, інтелектуальний капітал, культурно-моральний капітал), природний (ресурсний) та відтворювальний капітали. В результаті можна виділити наступні критерії, на основі яких повинна формуватися соціально орієнтована економіка національного типу, спрямована на підвищення добробуту своїх громадян: рівень інноваційної складової продуктивних сил; ступінь інтелектуалізації соціально-виробничих відносин; рівень соціальної інфраструктури економіки та її сегменти; рівень технологічного укладу соціально орієнтованої економіки; спрямованість на вирішення соціальних і матеріальних проблем [11].

Визначаючи місце суспільного сектору в архітектоніці інноваційної, соціально орієнтованої економіки, потрібно враховувати, що розробка, досягнення і наявність вказаних умов і ступінь їх застосування можуть обумовити або соціальну активність економіки, або її інертність. Цей стан визначається рівнем її якісних та кількісних параметрів, визначених матеріальними показниками. Формування, становлення і розвиток інституціональної архітектоніки економіки соціального типу проходить через площину вирішення ряду проблем та прийняття рішень, реалізація яких повинна підняти рівень добробуту як мети суспільного сектору економіки [7, с. 237].

Потрібно виходити з того, що проблема формування соціально орієнтованої економіки перебуває не лише і не стільки у політичному технологічному вимірі, скільки в ціннісно-інституціональній площині. Вона полягає в подоланні низького соціально-економічного потенціалу суспільства, неспроможності інституційного середовища на відтворення і реалізацію цього потенціалу, незатребуваності впроваджуваних соціальних благ існуючим соціально-ціннісним середовищем [9, с. 239]. Ціннісно-інституціональна площина, або середовище передбачає забезпечення системою матеріальних благ, які мають також соціальну цінність. Мова йде не просто про матеріальні блага, а про соціальний статус.

Досвід передових в соціальному плані країн засвідчує, що розвиток суспільного сектору відбувається одночасно з формуванням нового середнього класу, особливостями якого є нові ціннісні орієнтири. Ці орієнтири виражені в прагненні до соціальної самореалізації. Тут поряд з матеріальними цінностями велике значення мають цінності, що пов'язані з формуванням вільної особистості та її самовираженням. Причому не потрібно розуміти «вільну особистість» як певну абстракцію, своєрідну «візитну карточку» сучасності. «Вільна особистість» сьогодні насамперед та, котра не детермінована цінностями і обумовленостями індустріальної епохи: прив'язкою до однієї професії, одного місця роботи, владної залежності, певного місця працевлаштування, і, найголовніше, гідного матеріального життя тощо. Вільна особистість являє собою сукупність різних смислів та орієнтацій, матеріальних очікувань і вимог, що також входять в сучасну систему цінностей, насамперед економічних. Вільна особистість включена в систему економічних, культурних і політичних процесів, що відбуваються в країні. Вільна особистість – мета суспільного сектору економіки.

Враховуючи дане положення, зрозуміло, що вільна особистість є не лише носієм креативних потенцій, але й результатом певного типу соціальності. Так, соціальний тип розвитку української економіки неможливий без активізації творчої співпраці і кооперації в бізнес-середовищі та в суспільстві в цілому. На рівні окремих індивідів це повинно виражатися в розвитку внутрішнього антрепренерства, тобто у створенні внутрішніх венчурів для комерційної реалізації ідей і винаходів, орієнтованих на розвиток суспільного добробуту [2, с. 23]. Безумовно, в основі розвитку соціально орієнтованої економіки України лежить цілеспрямований процес пошуку, підготовка свідомості, реалізації і комерціалізації науково-технічних нововведень, які дозволяють «підвищити ефективність суспільного виробництва, покращити життєдіяльність суспільства й особистості, включаючи високий ступінь соціальної захищеності індивідуума» [5, с. 51]. Мова йде про всезростаючий об'єм ресурсів, за рахунок яких здійснюються витрати на різні суспільні потреби. В свою чергу суспільні витрати пов'язані із задоволенням потреб населення в суспільних благах і в окремих видах індивідуальних благ. Власне, це і є показником соціальної захищеності людини, а також метою соціальної політики.

Сьогодні взятий урядом України курс на формування та становлення соціально орієнтованої економіки є запорукою долучення країни до соціальних процесів у глобальному середовищі. Безумовно, що соціально орієнтована економіка України буде конкурентоспроможною та ефективною в тому випадку, коли її будуть характеризувати сукупністю взаємопов'язаних і взаємодіючих інститутів-організацій, які зайняті виробництвом та комерціалізацією знань, наявністю комплексу інститутів фінансового, соціального, інформаційного, нормативно-правового характеру. До того ж, всі ці інститути повинні забезпечувати результативну взаємодію наукових, освітніх, некомерційних та підприємницьких установ і структур держави з метою реалізації суспільних потреб і споживчих інтересів, які адекватні рівню сучасних економічних досягнень. Головне завдання побудови успішної майбутньої України в контексті розгортання глобальних метатрендів і відповідно до цілей збалансованого розвитку полягає у створенні надійної економічної системи, функціонування якої забезпечить високий рівень соціальних стандартів життя.

**Висновки.** Долучення України до процесів глобалізації, в основі якої лежить ідея єдиного міждержавного соціально-гуманітарного простору, дає змогу перевести українську економіку на нові рейки високотехнологічного виробництва і паралельно на вищий рівень суспільного споживання. Інтеграція України до європейського співтовариства, яке володіє значним соціально-гуманітарним потенціалом, в майбутньому дозволила б країні більш активніше використати свій соціальний потенціал. Для розробки базових основ керованості становлення соціально орієнтованої економіки України потрібно мати систематизоване структуроване уявлення про закономірності цього процесу, який відбувається в умовах інституціональних змін та реформування національної економіки. Суспільство повинно усвідомити, що запорукою успішного розвитку

(як економічного, так і соціального) є постійне оновлення, в основі якого лежить соціальна спрямованість всіх сфер діяльності суб'єктів господарювання. Соціально орієнтована економіка – це безальтернативний варіант розвитку суспільства в умовах зростаючих потреб всіх форм споживання громадян.

#### *Література*

1. Алсуф'єва О.О. Концептуальні засади узгодження економічних інтересів у національній інноваційній системі / О.О. Алсуф'єва // Європейський вектор економічного розвитку. – 2012. – Вип. 2 (13). – С. 356-362.
2. Иванов Н. Социальный контекст инновационного развития / Н. Иванов // Мировая экономика и международные отношения. – 2013. – № 5. – С. 17-30.
3. Кіндзерський Ю. Інституціональні аспекти відтворення у контексті структурних трансформацій / Ю. Кіндзерський // Економіка України. – 2007. – № 2. – С. 4-12.
4. Коллонтай В.М. Современный западный институционализм и процессы глобализации / В.М. Коллонтай // Философия хозяйства. – 2006. – № 4 (46). – С. 55-76.
5. Колыванов В.Ю. Основные направления активизации инновационной деятельности при формировании инновационной экономики / В.Ю. Колыванов, М.Б. Магомедов // Инновации. – 2007. – № 4 (102). – С. 51-54.
6. Краус Н.М. Детермінанти тіньової економіки в інноваційних умовах господарювання: монографія / Н.М. Краус. – Полтава: Дивосвіт, 2014. – 148 с.
7. Краус Н.М. Становлення інноваційної економіки в умовах інституціональних змін: монографія / Н.М. Краус. – К.: ЦУЛ, 2015. – 596 с.
8. Москаленко О.М. Теорія і модель випереджаючого економічного розвитку в системі суспільних стратегічних потреб: монографія / О.М. Москаленко. – К.: КНЕУ, 2014. – 550 с.
9. Набатова О.О. Джерела і особливості інституціоналізації соціальних інновацій у трансформаційній економіці / О. Набатова // Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. – Сер. Економічні науки. – 2011. – № 33 (51). – С. 234-240.
10. Полтерович В.М. Трансплантация экономических институтов / В.М. Полтерович // Экономическая наука современной России. – 2001. – № 3. – С. 24-50.
11. Україна 2030: Доктрина збалансованого розвитку / За ред. д.е.н., проф. О.І. Жилінської. – Львів: Кальварія, 2017. – 128 с.
12. Kontons J. Institutions and Economics / J. Kontons. – N.Y.: McMillan, 1984.